

Newmanova Idea univerzity

ThLic. Ján Dolný

Z Oxfordu do Dublinu

Keď v roku 1851 katolícka hierarchia v Írsku zvolila za rektora zakladajúcej katolíckej univerzity v Dubline anglického kňaza Johna Henryho Newmana, bolo možné vidieť túto udalosť aj ako inteligentné rozhodnutie a aj ako vec s otáznym koncom. Newman mal za sebou vyše dvadsať rokov pôsobenia na oxfordskej univerzite, kde si získal renomé výnimočného pedagóga, skvelého kazateľa a teológa a vodcovskej osobnosti *Oxfordského hmutia* náboženskej obnovy v anglikánskej cirkvi. Šesť rokov pred írskym menovaním konvertoval na katolícku vieru, čím prišiel o svoj vplyv a miesto na univerzite, čím sa proti nemu otočila verejná mienka v Anglicku. Nálepka kontroverznej osobnosti ho dlho sprevádzala aj v katolíckom prostredí. K tomu treba prirátať napäté vzťahy dvoch národností, zložitú politickú otázku konfesijného vyrovnania, i nejednotný postoj k projektu univerzity v rámci katolíckej verejnosti v samotnom Írsku. Hoci mierou vzdelanosti a schopností bol Newman pre úlohu rektora azda najpovolanejší človek na britských ostrovoch, ovocie jeho menovania bolo ťažko predvídať.

V rámci organizačnej práce pri zakladaní novej univerzity Newman ako designovaný rektor vystúpil v Dubline so sériou deviatich prednášok na tému univerzitného vzdelania, ktoré sa stali základom knižného vydania s názvom *Idea univerzity*. Hoci prednášky písal v časovej tiesni, podarilo sa mu v nich skĺbiť dlhoročné úvahy o filozofii poznania so svojimi pedagogickými predstavami. Neskôr pri spätnom pohľade na svoje dielo Newman zaradil *Ideu univerzity* k trom zo svojich najlepších prác.

Projekt írskej katolíckej univerzity napokon skončil neúspechom—ako väčšina vecí v Newmanovom živote naplnenom nedôverou a nepochopením od druhých. Jeho *Idea Univerzity* si však získala status jedinečného diela o podstate poznania a podoby inštitúcie, ktorá sa ho chce odovzdávať. Je ťažké si predstaviť si dnes vážnu diskusiu na tému kvality vysokej školy bez Newmanovej obhajoby klasického vzdelania v podmienkach modernej výučby. Dá sa povedať že dielo anglického kardinála, ktorého svätý otec Benedikt XVI. nedávno vyhlásil za blahoslaveného, znamená prínos ľudského ducha pre spoločnosť, ktorý časom neubúda ale narastá.

Princípy a ciele univerzitného vzdelania

Kto očakáva od *Idey Univerzity* presný návod na rozdelenie fakúlt, pedagogický plán vyučovania, rozbor metodológie vyučovania v jednotlivých odboroch, môže byť sklamaný. Jadrom prednášok nie sú podobné špecifické otázky ale základ a celkové poslanie školy, ktorá si nárokuje na označenie univerzita, teda princípy a ciele univerzitného vzdelania.

Východiskom Newmanových úvah o vzdelaní je stanovisko, že prvoradým predmetom záujmu univerzity nie je veda, ale ľudia, ktorí na nej študujú. Tým sa univerzita odlišuje od výskumných ústavov a akadémie vied. Na tento humanistický predpoklad nadväzuje zásadná myšlienka celého diela: poslaním univerzity je odovzdávať študentom univerzálne poznanie. Autor na jednej strane opiera toto tvrdenie o samotný tradičný názov najvyššej vzdelávacej inštitúcie. Na strane druhej vychádza z podstaty poznania ako takého. Poznanie v stále platnom ponímaní je priblíženie sa, alebo

prienik, mysle a reality. To znamená, že charakteristickou známkou poznania je otvorenosť, dobrovoľná neohraničenosť, prenikanie mysle do všetkých oblastí života, do celého „univerzu“ skutočnosti. Možnosti poznania sú neobmedzené ako je neobmedzené ľudské hľadanie pravdy.

Newman—hoci mal sám myseľ génia—však zároveň trvá na tom, že ľudský rozum nemôže do seba pojať celú skutočnosť naraz. Na základe svojej konštitúcie rozum je odkázaný na to, aby spracovával skutočnosť kúsok po kúsku; doslova „po jednom súste.“ Ak teda rozum nedokáže naraz analyzovať viac ako určitý výsek reality, v čom spočíva celkové, celistvé, teda univerzálne poznanie? Podľa Newmana ho možno charakterizovať ako vlastnosť ľudského intelektu nadobudnutú a prehlbovanú pri spracovávaní reality kus po kúsku, ktorá vytvára jednoliaty pohľad na skutočnosť. Pre myseľ vzdelaného človeka svet nie je zmesou nesúrodých podnetov, nesúvislých poznatkov a čiastkových informácií. Človek poznaním nachádza poriadok a formu, vytvára jednotu a harmóniu viacerých rovín reality odrážajúcej sa v mysli.

Jednota poznania však nie je výsledkom iba pasívneho prijímania informácií. Predstava že na vzdelanie stačí študentom poskytnúť haldu poznatkov je pre Newmana smiešna halucinácia. Poznanie je výsledkom intelektuálneho úsilia, ktoré tento materiál tvárni, triedi, okresáva, rozlišuje, spája, organizuje. V snahe získať pravdivý obraz skutočnosti „musíme sa vzniesť; skutočné poznanie nemožno získať na jednej rovine, musíme zovšeobecňovať, musíme vedieť redukovať do metódy, musíme pochopiť princípy a pomocou nich zoskupiť naše získané poznatky. Nezáleží na tom či pole našej práce je široké alebo obmedzené; ovládať niečo stále znamená stúpať (v mysli) nahor.“ Autor knihy *Idea univerzity* upozorňuje, že odovzdávanie neutriedenej zmesi informácií bez osobného záujmu o študenta zo strany vyučujúceho ľahko vzbudí v študentovi odpor k vzdelaniu, alebo spôsobí roztrieštenosť jeho mysle na všetky strany a on sa uspokojí s povrchnosťou.

Možno povedať že úvahou o možnostiach a zároveň prirodzených ohraničeniach ľudského rozumu Newman vyvracia mýty osvietenského racionalizmu a vracia sa k princípom klasického vzdelania. S určitou dávkou zjednodušenia sa dá klasická definícia vzdelania vyjadriť tak, že úlohou štúdia nie je urobiť z rozumu sklad kníh, ale formácia schopnosti v nich listovať. V tomto zmysle G. K. Chesterton, pre ktorého bol Newman jeden z obľúbených autorov, vyjadril obavu o racionalistu, ktorý sa usiluje vpratať do hlavy celý obsah nebies. Výsledok je ten, že praskne hlava.

Miesto teológie v univerzálnom poznaní

Ak je univerzita vyučuje univerzálny rozsah ľudského poznania, taká inštitúcia si nemôže dovoliť cielene ignorovať akýkoľvek študijný odbor. Newmanova argumentácia sa v tomto smere zameriava na najväčšmi „ohrozený druh“ poznania, a tým je teológia. Jej obhajobou ako vedného odboru s právoplatným miestom v rámci univerzity sa zaoberá v prvej časti svojho cyklu prednášok. V kontexte britskej spoločnosti 19. storočia Newman považuje za koreň dobového podceňovania teológie dôraz protestantizmu na náboženský sentiment na úkor dogiem kresťanstva. Protestantizmus sa podľa neho významnou mierou podieľal na vytvorení populárnu predsudku, že náboženstvo je iracionálna záležitosť. Náboženský liberalizmus, rešpektíve sekularizmus, následne iba dokončil, čo protestantizmus začal: z náboženskej viery sa stala súkromná záležitosť, do ktorej akoby nebolo vhodné zamiešať rozumové skúmanie.

Ak Boh existuje a je možné o ňom niečo vedieť, potom je pravda o Bohu súčasťou ľudského poznania—dá sa povedať, najvznešenejším predmetom ľudského poznania—ktorým sa zaoberá

teológia ako veda v širšom zmysle slova, v akom ho používa Newman: metodické štúdium. Je to študijný odbor, ktorého sa univerzita nemá právo vzdávať sa so svojím nárokom učiť pravdu vo všetkých smeroch ľudského poznania. Newman upozorňuje, že predpokladom teológie ako vedného odboru nie je predložiť empirický dôkaz existencie Boha. Takáto snaha koniec-koncov vyviera z nepochopenia princípu viery a teda rozdielu medzi empirickým a teologickým myslením. Newman jednoducho tvrdí, že otázka Boha a náboženstva je právoplatnou oblasťou ľudského poznania.

Ďalej, na základe idey poznania ako jednoty viacerých úrovní skúmania pravdy v rozličných vedných odboroch, autor pokračuje v argumentácii poukázaním na problém expanzie jednej vedy na úkor iných. Ako príklad používa bizarnú predstavu takého systému vedeckého štúdia, ktorý by všetky príčiny zmien vo svete zredukoval iba na fyzikálne a mechanické činitele; a pritom by popieral ako činiteľa zmien existenciu ľudskej vôle. Štúdium filozofickej antropológie a etiky by bol zakázaný predmet. Newman sa pýta, či takýto okresaný systém štúdia, pri úcte k bohatstvu poznatkov prírodných vied, by nestál v ceste poznávaniu pravdy a nenarušil by od základu možnosť adekvátneho prieniku mysle a reality. V omnoho väčšom rozsahu môže potom znehodnocovať naše poznanie, ak zúžime záujem rozumového skúmania na svet, stvorenie, a celkom ignorujeme pravdy o Bohu—Stvoriteľovi a Jeho vôli ako dôležitom činiteľovi vo svete—ak vychádzame z viery v Boha.

Teologické štúdium tak má v rámci univerzitného vzdelania dôležité poslanie dvíhať poznanie k najvyšším métam. Núti ho prerastať ohraničenia jednotlivých vied. Tým zabraňuje, aby sa poznanie redukovalo na jednu rovinu, aby sa zaškatuľkovalo v nejakej vede. V dnešnom teologickom slovníku sa pre podobné redukovanie reality na jednu rovinu ujal výraz ideológia. V tomto zmysle *ideu univerzity* ktorú predstavuje Newman vhodne interpretujú slová súčasného katolíckeho teológa Waltera Kaspera: „*Jednou z funkcií viery v Boha je uskutočňovať neustálu kritiku ideológií.*“

Hodnota poznania sa nevyčerpáva užitočnosťou

V druhej časti svojho cyklu prednášok sa Newman venuje úvahám o hodnote poznania. Odmieťa predstavu, že pravdivé je to, čo je užitočné; to čo študent uplatní v praxi. Newmanove úvahy na túto tému sú zvlášť aktuálne v dnešnej situácii, v ktorej sa zdá, že školy sú vydané na milosť—nemilosť „požiadaviek trhu.“ V kritike utilitaristickej koncepcie vzdelania autor priamo nadväzuje na svojich slávnych predchodcov z oxfordskej univerzity, Edwarda Coplestona a Johna Davisona. Títo páni sa na začiatku 19. storočia dostali do sporu s prispievateľmi škótskeho časopisu *Edinburgh Review* práve ohľadom otázky, či rozhodujúcim kritériom hodnoty vzdelania je praktická využiteľnosť.

Mantrou Škótov v ich predstave užitočnosti vzdelania bola dôsledná špecializácia vedeckých odborov a práca s nimi na úkor „nepraktických“ štúdií ako literatúra a klasické jazyky. Oxfordská škola zastávala názor pokračujúceho významu „slobodných umení,“ teda štúdií, ktorých hodnotou je ich vlastná náplň a neslúžia v prvom rade ako prostriedok pre maximalizovanie ekonomického úžitku. Členovia oxfordskej univerzity nepopierali, že výsledkom špecializácie je intenzívny pokrok v určitom vednom odvetví, ktorý prináša celkový socio-ekonomický pokrok spoločnosti. Zdrojom tejto úspešnosti je ekonomický princíp delby práce. Problémom tohto vývoja však podľa oxfordskej školy je, že kým veda takto napreduje, myseľ človeka špecializujúceho sa v službe danej vedy sa zužuje. A tak to čo prináša výhodu pre spoločnosť znamená regres pre jednotlivého člena, obetujúceho svoje širšie poznanie pre potreby koncentrácie na partikulárnu vedu.

Utilitaristická koncepcia vzdelania akoby zabúdala, že človek je viac ako jeho profesia, viac ako iba nástroj firmy alebo štátu; že je aj členom rodiny, priateľom, občanom, členom náboženského spoločenstva. Považovať za kritérium kvality vzdelania jeho praktickú využiteľnosť je v konečnom dôsledku tiež iba redukcia poznania, v tomto prípade na ideológiu produkcie, resp. ideológiu peňazí. Zápas o povahu vzdelania medzi oxfordskými a edinburskými intelektuálmi bol v konečnom dôsledku zápasom o človeka, o slobodu jeho poznania od ekonomického vazalstva a vykorisťovania. Newman podčiarkuje, že univerzálne vzdelanie ako kultúra ľudského ducha má svoj vlastný význam a „úžitok;“ ak pre nič iné tak preto že „človek s rozvinutými poznávacími schopnosťami dokáže pochopiť druhého. Človek, ktorý ich nemá, nerozumie ani sám sebe.“

Obhajoba hodnoty vzdelania pre vzdelanie samo Newmanovi nebráni, aby poprel rozšírenú predstavu, že poznaním možno dosiahnuť nielen ekonomický a sociálny, ale aj morálny pokrok ľudskej spoločnosti. Jeho postoj v tejto otázke je zhrnutý v slovách: „Rozlom žulovú skalu so žiletkou alebo uviaž loď hodvábnou nitkou; vtedy sa môžeš nádejať, že s takými citlivými a jemnými nástrojmi ako ľudské poznanie a ľudský rozum môžeš postaviť proti tým obrom—ľudskej vášni a ľudskej pýche.“ Táto stať vzbudila viacero odmietavých reakcií; cambridgský historik Owen Chadwick ju napríklad jednoducho vyhlásil za nepravdivú. Niekomu sa tieto slová tiež môžu zdať nezlučiteľné s predošlou časťou knihy o vlastnej hodnote poznania.

Spôsob Newmanovho myslenia v tejto časti knihy, ako komentuje uznávaný znalec jeho diela a životopisec Ian Ker, charakterizuje paradox, alebo jednota viacerých úrovní kritiky poznania. Na jednej strane uznáva poznanie ako určitú dokonalosť rozumových darov, podobne ako je telesné zdravie určitou dokonalosťou fyzických dispozícií. Na strane druhej ako teológ popiera schopnosť rozumu odčiniť zlo, alebo odstrániť utrpenie. Vzdelanie môže podľa Newmana zjemniť hrubé rysy morálneho charakteru, a to je tak všetko. Nato aby sa stal človek lepším rozhoduje vyšší, nadprirodzený princíp, v pravom zmysle slova, náboženský: Božia milosť. Integrovanou zložkou Newmanovej *Idey univerzity* je konflikt s mýtom osvietenského racionalizmu o morálnom zdokonaľovaní človeka a spoločnosti iba na základe poznania; mýtus ktorý si osvojil súčasný duch doby alebo ideológia označovaná Newmanom aj ako náboženský liberalizmus.

Idea univerzity

Knihy je pútavým čítaním veľkého ducha anglickej literatúry a v jednom článku sa nedá poukázať na všetky jej bohatstvá ako citlivú štylistiku autora, humor a iróniu, presvedčivosť použitých príkladov a lásku k téme. Z dôvodu nevyhnutnej stručnosti musím vynechať aj veľmi zaujímavú úvahu Newmana o konkrétnej predstave charakteru, ktorý má za cieľ formovať univerzitné, resp. univerzálne vzdelanie, výsledkom čoho je podrobný opis ideálu anglického gentlemana. Nás určite najviac zaujíma otázka nakoľko je Newmanovo dielo stále aktuálne. Dá sa *Idea univerzity* realizovať v dnešných podmienkach vysokoškolského vzdelania?

Pri čítaní knihy som sa pýtal, či Newmanova predstava univerzálneho poznania od vysokej školy očakáva doslova všeobecný rozsah vzdelania pre študenta s nákladom prednášok z početných študijných odborov. Súčasné nároky na odbornosť absolventa vysokej školy ako aj dlhodobá špecializácia jednotlivých odvetví predpokladá rozdelenie univerzity do autonómnych fakúlt. Ak Newman žiada aby bol univerzitný študent polyhistorom, ak považoval ideu univerzity za nezlučiteľnú so špecializáciou v určitom odbore, potom sa dnes jeho vízia nedá uskutočniť.

Mojím objavom bolo, že Newman nepodceňoval požiadavku špecializovaného štúdia na univerzite. Za rozhodujúci faktor pre formáciu univerzálneho poznania na univerzite nepokladal tak curriculum všeobecného vzdelania, ako existenciu univerzity ako spoločenstva ľudí so záujmom o pravdu a vzdelanie. Inými slovami, univerzita má byť priestor pre spoločné uvažovanie, dialóg, diskusiu; priestor ktorý vytvárajú spoločne vyučujúci a študenti na základe priateľských vzťahov a spoločne zdieľaného života. Takýto kontext vzdelania vytvára podľa Newmana určitú prajnú atmosféru myslenia, intelektuálnu tradíciu, ktorá účinne podporuje rozvoj osobnosti študenta, zatiaľ čo on sa môže veselo špecializovať vo svojom vednom odbore.

Dalo by sa zhrnúť, že univerzita môže podľa Newmana ponúknuť univerzálne poznanie iba v tom prípade, že si zachováva tradíciu filozofického poznania v pôvodnom zmysle slova, teda „lásku k múdrosti.“ Na jednom mieste knihy Newman používa ako synonymum filozofie či univerzálneho poznania výraz „architektonická veda;“ nie v zmysle architektúra, ale v zmysle systematického ucelenia, v ktorom myseľ rozlišuje medzi jednotlivými poschodiami poznania a nachádza jeho celkovú jednotu akoby jednej stavby. Newman si tento koncept požičal z Aristotelovej Etiky Nikomachovej. Čitateľovi prichádza na um predstava katedrály ako taká najbližšia metafora Newmanovej idey univerzity. Študent, hoci sa aj venuje svojmu špecializovanému odboru, žije a pracuje v kontexte, ktoré ho inšpiruje konkrétnou predstavou vyššej jednoty poznania. Týmto kontextom nie je stavba z tehál, ale živé spoločenstvo premýšľajúcich ľudí, profesorov a študentov. Lásky k múdrosti na základe ktorej sa darí ľudskému poznaniu totiž nikdy nie je produktom systému, ale vzťahom reálne existujúcich osôb.

Je celkom predstaviteľné že univerzálne poznanie v dnešnom svete, v ktorom Cirkev zostáva azda posledným obhajcom filozofie, bude môcť prežiť iba v prostredí katolíckej univerzity. Na jej pôde slobodu rozumu povzniesť sa k najvyšším métam ľudského poznania nebude obmedzovať ideologický sekularizmus, ani ekonomické vazalstvo kritéria praktickej využiteľnosti vzdelania. Toto sú však iba základné epistemologické predpoklady idey univerzity. Aby sa univerzita zrodila medzi nami je nevyhnutná účasť nás všetkých. Je potrebné aby sme tu vytvárali spoločenstvo ľudí so záujmom o pravdu a vzdelanie; priestor pre dialóg, diskusiu, priateľské vzťahy a spoločne zdieľanú „lásku k múdrosti.“

Príspevok je krátenou verziou prednášky v Kolégiu Katolíckej univerzity v Ružomberku dňa 16. októbra 2012